

**§ Z ORZECZNICTWA
SĄDU NAJWYŻSZEGO**

ZBIGNIEW KWIATKOWSKI

GLOSA

**do postanowienia Sądu Najwyższego
z dnia 4 lipca 2012 r., III KK 162/12***

TEZA:

Prawo odmowy składania zeznań przysługuje jedynie w odniesieniu do tego oskarżonego, którego relacje ze świadkiem rodzą uprawnienie, o którym mowa w art. 182 § 1 k.p.k. W odniesieniu do pozostałych oskarżonych świadek ten obowiązany jest składać zeznania. Zasada ta działa jednakże tylko wówczas, gdy możliwe jest oddzielenie zeznań tego świadka względem innych oskarżonych tak, by relacje procesowe dotyczące tych oskarżonych nie pogarszały sytuacji osoby najbliższej dla świadka, występującej w charakterze współoskarżonego.

GLOSA:

Teza głosowanego orzeczenia dotyczy prawa odmowy składania zeznań w procesie karnym złożonym podmiotowo, a więc takim, w którym kilku oskarżonym zarzuca się popełnienie jednego przestępstwa, ponieważ działali oni wspólnie i w porozumieniu, wobec tego zachodzi między nimi tzw. łączność przedmiotowa, jak i w procesie złożonym podmiotowo – przedmiotowo, gdy toczy się on przeciwko kilku oskarżonym o kilka czynów i występuje tzw. łączność podmiotowo – przedmiotowa. Problem ten nie jest nowy, gdyż był już przedmiotem rozważań w doktrynie¹ i w judykaturze², zarówno na tle przepisów Kodeksu

* Postanowienie zostało opublikowane w Biuletynie Prawa Karnego 2012, nr 9, s. 5.

postępowania karnego z 1928 r., jak i na gruncie przepisów Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.³. Skoro jednak, Sąd Najwyższy po raz kolejny, na tle przepisów aktualnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego, zajął stanowisko w kwestii dotyczącej prawa odmowy zeznań w sytuacji, gdy występuje w sprawie kilku oskarżonych, a świadek jest osobą najbliższą tylko dla jednego z nich, oznacza to, iż powyższe zagadnienie w dalszym ciągu wywołuje wątpliwości w praktyce stosowania prawa, stąd też wymaga ono bliższej analizy.

Przystępując zatem do rozważenia podniesionej kwestii *prima vista* należy stwierdzić, iż każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania (arg. ex art. 177 § 1 k.p.k.). Cytowany przepis statuuje więc ciężący na świadku obowiązek stawiennictwa, na wezwanie organu procesowego i złożenia zeznań. Obowiązek ten nie ma jednak charakteru bezwzględnego, ponieważ Kodeks postępowania karnego przewiduje ściśle określone wyjątki, w stosunku do niektórych kategorii świadków i w odniesieniu do pewnych okoliczności, w których dopuszcza możliwość uchylenia się świadka od złożenia zeznań lub uchylenia się od odpowiedzi na określone pytania (art. 182-183 k.p.k. i art. 581-582 k.p.k.). Ustawa przewiduje także możliwość zwolnienia świadka od obowiązku zeznawania lub udzielenia odpowiedzi na określone pytania (arg. ex art. 185 k.p.k.). Jednym z takich wyjątków jest przepis art. 182 § 1 k.p.k., który statuuje prawo odmowy składania zeznań przysługujące świadkowi będącemu osobą najbliższą dla oskarżonego. Definicja legalna osoby najbliższej jest zawarta w art. 115 § 11 k.k. Według tego przepisu „osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu⁴”. Uprawnienie świadka wynikające z art. 182 § 1 k.p.k. ma bardzo istotne znaczenie w aspekcie jego interesów w postępowaniu karnym. Może on bowiem odmówić składania zeznań wtedy, gdy osoba najbliższa dla niego występuje w charakterze oskarżonego, w tym samym postępowaniu, w którym jest on przesłuchiwany. Istota gwarancji płynącej dla świadka z przysługującego mu prawa odmowy zeznań polega na tym, iż

¹ J. Dankowski: *Glosa do wyroku SN z dnia 3 lutego 1965 r., II K 224/64*. „Państwo i Prawo” 1965, nr 7, s. 167-170; S. Kalinowski: *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 1963, s. 301.

² Wyrok SN z dnia 3 lutego 1965 r., II K 224/64. „Państwo i Prawo” 1965, nr 7, s. 165; wyrok SN z dnia 16 listopada 1959 r., IV K 396/59. OSNPG 1960, nr 4, s. 10-11.

³ Wyrok SN z dnia 10 sierpnia 1984 r., IV KR 173/84. OSPIKA 1985, z. 6, poz. 114; wyrok SN z dnia 13 marca 1987 r., III KR 485/86; K. Łojewski: *Instytucja odmowy zeznań w polskim procesie karnym*. Warszawa 1970, s. 94-95; P. Sowiński: *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*. Warszawa 2004, s. 44-46; Z. Doda, A. Gaberle: *Dowody w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Komentarz, tom I*. Warszawa 1995, s. 222.

⁴ Więcej na ten temat zob. D. Tarnowska: *Udział osoby najbliższej w postępowaniu karnym*. „Prokuratura i Prawo” 2008, z. 12, s. 127-136 i powołane tam poglądy doktryny.

ustawodawca, w określonych sytuacjach procesowych, przyznał świadkowi uprawnienie pełnej swobody w zakresie podjęcia decyzji w przedmiocie złożenia zeznań. Przyznanie zatem świadkowi powyższego uprawnienia, w stosunku do osób najbliższych, uwalnia go od dylematu, czy złożyć zeznania w sprawie toczącej się przeciwko oskarżonemu, będącemu dla niego osobą najbliższą i obciążyć go swoimi zeznaniami, czy też odmówić składania zeznań. Prawo do odmowy zeznań nie jest zatem ustanowione w interesie oskarżonego, lecz w interesie osoby, której ono przysługuje w celu uniknięcia „konfliktu sumienia”⁵. Konflikt ten mógłby wystąpić wtedy, gdyby świadek uprawniony do odmowy składania zeznań, złożył je i obciążył swoimi zeznaniami oskarżonego, będącego dla niego osobą najbliższą⁶. Stąd też ustawodawca statuując przepis art. 182 § 1 k.p.k., dał wyraz poszanowaniu i ochronie dobra, jakim jest rodzina.

Zasadniczy problem, który wyłania się na tle głosowanego orzeczenia, sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy w wypadku, gdy w określonej sprawie występuje kilku oskarżonych, a świadek jest osobą najbliższą w stosunku do jednego z nich, prawo odmowy zeznań przysługuje świadkowi tylko wobec tego oskarżonego, który jest dla niego osobą najbliższą, czy też może on odmówić zeznań, także w stosunku do pozostałych oskarżonych? Sąd Najwyższy w głosowanym judykacie słusznie uznał, że „prawo odmowy składania zeznań przysługuje jedynie w odniesieniu do tego oskarżonego, którego relacje ze świadkiem rodzą uprawnienie, o którym mowa w art. 182 § 1 k.p.k.”⁷. W odniesieniu zaś do pozostałych oskarżonych świadek ten obowiązany jest składać zeznania”. Za takim stanowiskiem przemawia *ratio legis* przepisu art. 182 § 1 k.p.k., który chroni określony związek świadka z oskarżonym. To w konsekwencji oznacza, że świadek nie może odmówić zeznań w ogóle, jeżeli jego zeznania, co do okoliczności dotyczących innych oskarżonych, można oddzielić od zeznań dotyczących bliskiego mu współoskarżonego⁸. Taka sytuacja występuje wtedy, gdy sprawa toczy się przeciwko kilku oskarżonym w jednym postępowaniu, zaś tylko w stosunku do jednego z nich świadek jest osobą najbliższą, przy czym oskarżony ten pozostaje pod zarzutami popełnienia kilku realnie zbiegających się przestępstw, niełączących się z przestępstwami zarzucanymi pozostałym oskarżonym.

⁵ R. Górecki: *Świadek w postępowaniu przygotowawczym*. Warszawa – Poznań 1987, s. 24 i tam powołane poglądy doktryny.

⁶ Wyrok SN z dnia 11 października 1976 r., II KR 252/76. OSNPG 1977, nr 2, poz. 17.

⁷ Zob. też wyrok SA w Lublinie z dnia 13 czerwca 2002 r., II AKa 123/02. „Prokuratura i Prawo” – wkładka do nr 3 z 2003 r., poz. 33; wyrok SA w Katowicach z dnia 22 września 2005 r., II AKa 215/05. LEX, nr 164579.

⁸ R. Górecki, op. cit., s. 30 i powołane tam poglądy doktryny.

Odrębnego rozważenia wymaga kwestia, czy w sytuacji, gdy świadek jest osobą najbliższą w stosunku do jednego z oskarżonych, przy czym temuż oskarżonemu zarzucono popełnienie czynu, który łączy się ściśle z zarzutem lub zarzutami współoskarżonych, gdyż działali oni wspólnie i w porozumieniu tak, że nie można wyodrębnić ściśle działania tegoż oskarżonego, albo gdy występuje łączność sprawy ze względów przedmiotowych (np. podżegacz, pomocnik), których przestępstwa pozostają w ścisłym związku z przestępstwem sprawcy głównego, a postępowanie przeciwko nim wszystkim toczy się jednocześnie, może on także skorzystać z art. 182 § 1 k.p.k. w stosunku do wszystkich oskarżonych, czy tylko wobec tego oskarżonego, który jest dla niego osobą najbliższą? Powyższa kwestia nie została *expressis verbis* rozstrzygnięta w tezie głosowanego orzeczenia, ani też nie była przedmiotem rozważań w jego uzasadnieniu. Sąd Najwyższy skonstatował tylko w tezie głosowanego judykatu, że zasada ta, chodzi o obowiązek składania zeznań w odniesieniu do pozostałych oskarżonych (uwaga Z. K.) działa jednakże tylko wówczas, gdy możliwe jest oddzielenie zeznań tego świadka, a więc osoby najbliższej dla jednego z oskarżonych (uwaga Z. K.) względem innych oskarżonych tak, by relacje procesowe dotyczące tych oskarżonych nie pogarszały sytuacji osoby najbliższej dla świadka, występującej w charakterze współoskarżonego. To w konsekwencji oznacza, iż w przeciwnym wypadku, a więc wtedy, gdy nie jest możliwe oddzielenie zeznań świadka, będącego osobą najbliższą tylko wobec jednego z oskarżonych, od innych oskarżonych tak, aby relacje dotyczące tych oskarżonych nie pogarszały sytuacji procesowej osoby najbliższej dla świadka, występującej w charakterze współoskarżonego, wówczas ma on prawo odmowy składania zeznań w całości, a więc także wobec pozostałych oskarżonych. Jest tak dlatego, gdyż w razie skorzystania przez świadka z przysługującego mu prawa odmowy zeznań, w rozumieniu art. 182 § 1 k.p.k., obejmuje ono całość zeznań.

Świadek nie może bowiem składać zeznań wybiórczo, a więc uchylić się od obowiązku ich złożenia w części niekorzystnej dla oskarżonego, w pozostałej zaś części zeznawać. Nie można zatem zgodzić się z poglądem, jakoby świadek mógł odmówić zeznań co do pewnych pytań, gdyż „ustawa nie czyni w tym zakresie żadnej różnicy⁹”. W tym kontekście zwrócić trzeba uwagę, iż Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 marca 1987 r., III KR 485/86¹⁰ uznał, iż „prawo odmowy zeznań na podstawie art. 165 § 1 k.p.k. z 1969 r., obecnie art. 182 § 1 k.p.k. (uwaga Z. K.) przysługuje tylko w odniesieniu do tego oskarżonego, z którym pozostaje on w stosunku przewidzianym w tym przepisie. W odniesieniu zaś do innych oskarżonych w danej

⁹ W. Peiper: *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*. Kraków 1993, s. 175.

¹⁰ Wyrok niepublikowany.

sprawie i stojących pod tym samym zarzutem, z którymi w takim stosunku świadek nie pozostaje, ma on obowiązek złożenia zeznań, niezależnie od tego, czy zeznania dotyczące tych oskarżonych dadzą się, czy nie dadzą się oddzielić od zeznań odnoszących się do oskarżonego dla którego świadek jest osobą najbliższą”. Przytoczony pogląd Sądu Najwyższego jest trafny tylko częściowo, iż „prawo odmowy zeznań na podstawie art. 165 § 1 k.p.k. z 1969 r. przysługuje świadkowi tylko w odniesieniu do tego oskarżonego, z którym pozostaje on w stosunku przewidzianym w tym przepisie”. Nie można natomiast zgodzić się ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, wyrażonym w wyżej cytowanym wyroku, że w odniesieniu do innych oskarżonych w danej sprawie i stojących pod tym samym zarzutem, z którymi w takim stosunku świadek nie pozostaje, ma on obowiązek złożenia zeznań, niezależnie od tego, czy zeznania tych oskarżonych można, czy też nie można oddzielić od zeznań odnoszących się do oskarżonego, dla którego świadek jest osobą najbliższą.

Trzeba zgodzić się z poglądem, że „w wypadku, gdy przedmiotem rozpoznania są zachowania kilku oskarżonych, dokonane w ramach tego samego zdarzenia, wówczas (...) przysługujące świadkowi prawo odmowy zeznań odnosi się do całości zdarzenia, a nie tylko do zachowania osoby najbliższej. Nie da się bowiem swobodnie zeznawać o zajściu, strzegąc się, by opuścić te fragmenty, w których mogą zostać poruszone zachowania osoby najbliższej. Żądając w tych warunkach zeznań o zachowaniach pozostałych oskarżonych, sprowadzałoby się prawo do odmowy zeznań do fasady, pozoru pozbawionego istotnego znaczenia, a świadka narażało na sytuację, stanowiącą uzasadnienie przepisu o zwolnieniu od zeznań (...)”¹¹. Stanowisko to zostało zaaprobowane w doktrynie¹², gdzie słusznie podniesiono iż, „nie można wymagać od świadka żadnych wypowiedzi, których treść może mieć bezpośrednio lub pośrednio znaczenie dla określenia odpowiedzialności osoby wobec niego najbliższej, zatem należy wówczas poinformować go o prawie odmowy zeznań w pełnym zakresie”. Prawo do odmowy zeznań nie może zostać ograniczone także wtedy, gdy oskarżonym zarzucono przestępstwo udziału w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnienie przestępstwa (art. 258 k.p.k.), chociażby najbliższy świadka nie był oskarżony o wszystkie przestępstwa, których dokonali członkowie grupy albo związku. Warto zwrócić uwagę, iż Kodeks postępowania karnego Austrii¹³ w § 152 ust. 4 stanowi, że „jeżeli osoba wezwana na świadka pozostaje z jednym z oskarżonych w związku uzasadniającym prawo odmowy zeznań, to może ona odmówić złożenia zeznań w odniesieniu do innych

¹¹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 października 1997 r., II AKa 198/97. „Prokuratura i Prawo” – dodatek do nr 7-8 z 1998 r., s. 13, poz. 20.

¹² A. Gaberle: *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*. Warszawa 2010, wyd. 2, s. 339.

¹³ Strafprozessordnung z 1975 r., stan prawny na dzień 1 stycznia 1998 r.

oskarżonych jedynie wtedy, niemożliwe jest wyłączenie zeznań dotyczące tych osób. To samo odnosi się do sytuacji, w których podstawa odmowy złożenia zeznań dotyczy jednej z wielu okoliczności”. Powyższe unormowanie jest akceptowane w literaturze¹⁴.

W świetle przeprowadzonych rozważań należy skonstatować, iż stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w glosowanym orzeczeniu zasługuje na aprobatę.

¹⁴ E. Foregger, H. Bachner – Foregger: *Strafprozessordnung*. Wien 1998, s. 158-159.